

Војислав Јокић *

УЛОГА СИНДИКАТА У ТРАНСФОРМАЦИЈИ ПРИВРЕДЕ

Почетак трансформације привреде и прилагођавање система за тржишно привређивање у нашој земљи датира од раније и подудара се са периодом увођења самоуправљања и друштвене својине. Треба сматрати да је трансформација друштвене привреде, на основу важећих закона, којом се предузећа из друштвене претварају у државну, задружну, мјешовиту и приватну својину, започета доношењем амандманана Устава СФРЈ 1988. године и именовањем друштвене својине као друштвеног капитала. Међутим, основ за суштинско одвијање процеса трансформације друштвене својине настаје доношењем Закона о промету и располагању друштвеним капиталом и његовим измјенама и допунама 1989, који је маја 1996. године замијењен Законом о основама промјене власништва друштвеног капитала.

На основу Савезног закона о друштвеном капиталу из 1979, у Републици Србији 1991. године донесен је Закон о условима и поступку претварања друштвене својине у друге облике, а његове измјене и допуне 1994. године. У Републици Црној Гори је јануара 1992. године донесен Закон о својинској и управљачкој трансформацији и измјене и допуне у јулу 1994, а већ средином 1996. године и Закон о приватизацији.

Усвајањем Устава СРЈ и републичких устава 1992. године настале су нове обавезе и потпуније претпоставке за суштинску трансформацију друштвене привреде. То је условило доношење назначених закона о трансформацији друштвене својине у обе републике, на основу којих је обављена идентификација капитала у предузећима и евидентирани познати власници. Одвијању процеса трансформације друштвене својине служили су и нови закони: о предузећима, радним односима, финансијама и др.

---

* Вијеће Савеза самосталних синдиката Црне Горе

Трансформација привреде у СРЈ одвија се различитом динамиком, јер су законска рјешења и степен идентификације власника предузећа донекле различити у Србији и Црној Гори. То је онемогућавало конкретније и веће дјеловање Синдиката СРЈ на овом подручју и потпуније дјеловање савезних одбора синдиката. Савезни закон о основама промјене власништва уважава фактично стање, али полази од несумњиве потребе за идентификацијом власника друштвене својине и, без обзира на то што садржи само начелне одредбе, има суштински нова, подстицајна и обавезујућа рјешења. То се нарочито односи на обавезе предузећа са располагањем друштвеним капиталом да утврди вриједност укупног капитала, вриједност друштвеног капитала и вриједност капитала других власника, најдаље за годину дана. Поред самосталности предузећа у избору модела трансформације и промјени власништва друштвеног капитала, али и обавезе приватизације, постоји могућност да се врши ревизија процјене и избора модела трансформације.

Републички закон Црне Горе о својинској и управљачкој трансформацији друштвеног капитала предузећа садржи обавезу замјене анонимног капитала предузећа познатим власником и предвиђа увођење менаџмента, умјесто нерационалних и неефикасних управљача. То је основ за додатни капитал, а знањем и професионалношћу треба да се обезбиједи сигуран профит. Поред добровољности за моделе трансформације, предвиђено је и преузимање управљања предузећем. Основни модели трансформације садржани су у: издавању или продаји акција; издавању или продаји акција ради повећања капитала; продаји предузећа; продаји предузећа преузимањем руковођења; улагањем капитала у предузеће; претварањем потраживања у трајни улог; преносом акција фондовима (или холдингу без накнаде); размјена акција или удјела и идентификација државног капитала.

У суштини, Закон о трансформацији привреде у РЦГ нуди широк оквир и има флексибилно постављена рјешења за избор модела трансформације предузећа. Уређена је самосталност у избору модела трансформације и истовремене комбинације различитих модела реструктурирања. Омогућава да се врши прожимање интереса државе, запослених и грађана и обезбјеђује да се исходом трансформације зна власник над укупним капиталом предузећа. Значајно је што, према Закону, запослени добијају 10% капитала предузећа, али највише 3.000 ЕСУ бесплатно, и акције под повлашћеним условима до 30% вриједности предузећа, али не више од 10.000 ЕСУ, али са тим рјешењима синдикат није сагласан.

Са становишта основног концепта Закона и потребе за трансформацијом друштвене привреде, Синдикат нема битних

примједби. Сазрело је увјерење да су исцрпљене могућности даље рационализације концепта друштвене својине и поред несумњивих резултата у одређеном периоду њеног постојања. Зато је неспорно становиште да је нужно именовати познате власнике предузећа, при чему Синдикат налази интересе запослених за посједовање акција.

Спорно је, међутим, питање процента права запослених на својину предузећа и номиналне границе, што произилази из карактера друштвене својине. Спорни су и услови и начин трансформације и приватизације предузећа у постојећим условима привређивања и када не постоји адекватан социјални програм. Запослени нијесу утицали на садржај законских рјешења, нијесу благовремено сазнали и адекватно информисани о могућностима и облицима трансформације, па зато нијесу пресудно утицали на избор модела трансформације предузећа. Истовремено, услови привређивања наметнули су већу улогу државе од претпостављене Законом, нарочито у облику преузимања управљања предузећем и увођења стечајева, као и улоге у избор чланова управних одбора.

Па ипак, повољнији је утисак о рјешењима у Закону у односу на резултате практичне примјене у погледу рационалног пословања и суштинске трансформације предузећа. Пословни и управљачки потези често су усмјерени на санирање стања у предузећу, углавном на штету права запослених, умјесто унапређивања пословања адекватним пословним потезима и остваривања оптималних резултата у датим условима. Нема очекиваних резултата у ефектима пословања приватне привреде, а права запослених у њој се драстично крше, чиме се доводи у питање несумњива предност тог облика својине у овом тренутку и указује да се у том облику својине законито не остварује повољнији положај запослених. Отуда је потребно да се приватни сектор развија у складу са научним сазнањима и на принципима поштовања законитости и уређених права запослених.

Трансформација друштвене својине, поред тога што је настала неочекивано, законски уређена без учешћа и утицаја синдиката, односно запослених, одвија се и тече у условима драстичног пада стандарда, малог процента ангажованих радника и без функционисања тржишта. На тим основама и у назначеним условима, објективно није било могуће обезбиједити потребан утицај синдиката на програме и избор правих модела и рјешења, нарочито у предузећима, гдје су радници ванрадног процеса, иако је то Закон омогућавао.

Активност законодавца и допринос науке рјешењима трансформације више су били опредијељени захтјевом да се обавезно изврши промјена својинских односа, независно од објективних

ограничења, и реализују законом утврђени, релативно кратки рокови, него што је, поштована потреба реализовања суштинске трансформације предузећа, определијена рационалним пословањем и обавеза очувања цјелине интереса свих носилаца својинских права, а нарочито имовине и права запослених. Нема потребне контроле државних органа и носилаца програма, па је зато и заштитна улога Синдиката на овом подручју била безуспјешна или половична.

Транзиција привреде у свијету одвија се, по правилу, код одређеног броја предузећа у континуитету и определијена је успјехом пословања. У СРЈ трансформација привреде остарује се у специфичним условима, са објективним ограничењима али, у основи, на познатим и истовјетним циљевима какви важе за транзицију привреде у свијету.

У синдикалном покрету Европе за питања промјене својинских односа утврђени су јединствени ставови, којима је предвиђена обавеза да се запослени правовремено обавијесте о намјери власника предузећа да мијења својински статус, како би се синдикати организовали за заштиту својих права и интереса. Предвиђено је учешће запослених у избору модела и ревизији усвојених програма, обавеза очувања достигнутих права по основу рада, нивоа зарада, облика одлучивања и комуникације у предузећу и друго. По основу акција запослени учествују у одлучивању код утврђивања планова инвестиције и пословне политике предузећа.

Синдикат Југославије и Црне Горе имао је своје ставове о трансформацији друштвене својине и донио посебне декларације, упутства и конгресне резолуције о том питању. У суштини, залагање синдиката односи се на потребу за дефинисањем јасних циљева трансформације, сагледавањем њених ефеката, потпунијим укључивањем запослених током доношења и разраде програма, већим учешћем и истим правима запослених у својини предузећа (најмање 51% вриједности друштвене својине, од чега 21% бесплатно), бољим информисањем и већим правима управљања предузећем, нарочито о питањима материјалног статуса запослених и др.

Својим предлозима и сугестијама Синдикат је иницирао измјене и допуне Закона о својинској и управљачкој трансформацији у Црној Гори, којима је захтијевано: помјерање важећих ограничења на вриједност бесплатних и акција са попустом, да се запосленима у ванпривреди, пензионерима, незапосленима и свим запосленим у предузећу обезбиједи исто право на бесплатне и повлашћене акције, очува доминантно учешће државе у капиталу предузећа са јавним интересом, оствари право на дионице по основу улагања у стамбени фонд за запослене који нијесу ријешили стамбено питање, надомјештање у виду акција на име мање ис-

плаћених зарада у односу на права према Закону и ОКУ, захтјев за изузимањем објеката друштвеног стандарда из трансформације, односно уступањем стварним власницима који су их подизали и др. Неки захтјеви дјелимично су уважени усвајањем Закона о приватизацији, али су остала важна питања за уређивање разрадом закона или новим измјенама.

Савез самосталних синдиката Црне Горе, поред активности унутар својих органа и тијела у вези са трансформацијом, организовао је више стручних савјетовања, уз учешће науке, представника законодаваца и иностраних синдиката, разматрао ток и резултате трансформације у предузећима и опредјељивао се својим ставовима према концепту и рјешењима, утврђеним конгресном резолуцијом 1994. године и иницирао измјене Закона. Пружао је одговарајућу помоћ синдикатима у предузећима у примјени и усавршавању одређених рјешења, путем ставова и упутстава. Све то, међутим, није могло да отклони назначене негативности код примјене Закона о трансформацији друштвене имовине. То се негативно одражава на остваривање суштинских циљева трансформације, како на подручју рационалности и ефикасности пословања у новим својинским односима тако и у погледу очувања достигнутих права запослених, физичког очувања реалне вриједности друштвене имовине и др., што у многоме зависи и од остваривања улоге акционара и синдиката на овом подручју.

У том циљу од посебног је значаја да се анализирају сва битна питања која претпостављају потпуније и успјешно реализовање управљачке трансформације, а нарочито: улога менаџмента и управног одбора у предузећу; адекватност избора облика организовања са становишта познате праксе и нормативних рјешења у предузећу; облици партиципације запослених у управљању предузећем; рјешења у општем, посебном и појединачном уговору и остваривање нове улоге синдиката у предузећу; однос скупштине управног одбора и менаџмента; функционисање управног и надзорног одбора, сагласно својој улози, и њихов однос према интересним групама у предузећу; остаривање права запослених у предузећу и односу на законска рјешења и колективне уговоре; промет папира од вриједности и облици приватизације предузећа и др. При томе треба полазити од оцјене да својинска и управљачка трансформација по својим рјешењима треба да буде средство за повећање ефикасности пословања предузећа и привреде у цјелини и остваривање веће социјалне правде. Том циљу треба усмјерити даље активности свих интересних група, како на примјени важећих законских рјешења тако и на њиховом унапређивању и практичним облицима дјеловања у функционисању предузећа и реализовању суштинских основа трансформације друштвене својине.

За остваривање ових обавеза треба више користити научна и стручна сазнања о улози, обавезама и правима чланова управних одбора и нарочито сазнања о њиховом односу према дионичарима и запосленим у предузећу, како у смислу унапређивања законских основа и критерија за избор и дјеловање чланова управних одбора тако и у смислу дефинисања њихове одговорности и мотивисаности за вршење функције, уз примјену потребне контроле остваривања квалитета њихове улоге од интересних група предузећа.

Још су присутни идеолошки утицаји на цјелину процеса трансформације привреде и зато није адекватно заступљен научни и стручни прилаз овом питању, што се нарочито манифестује у захтјевима за промјенама и код примјене важећих законских рјешења и у односима међу интересним групама у предузећу. Зато је нужно ширити облике комуникације науке и других носилаца активности трансформације привреде и обезбиједити већи утицај стручних рјешења, како код унапређивања законских рјешења тако и код конкретног доношења одлука у управљању предузећима, а затим и код остваривања права запослених, не само као дионичара већ и по основу рада, као веома значајне интересне групе и основног носиоца активности за пословни успјех предузећа.

За остваривање суштинских промјена својинских односа, поред ограничења која опредјељују објективне прилике, лимитирајући фактор су непотпуна законска регулатива привредног система и неуједначена рјешења на јединственом привредном подручју. То је утицало да се и добра законска рјешења адекватно не примјењују, а умјесто ефеката често остварује нижи ниво пословности и квалитета рада, усвајају модели трансформације без учешћа запослених, а новим рјешењима нарушавају и смањују њихова постојећа права.

Како је преструктурирање привреде дугорочан процес, облици својине мијењаће се зависно од резултата привређивања и намјере актуелних власника. Зато, опредјељење синдиката за акционарство запослених у овом периоду могуће је остваривати, као и друге захтјеве, путем измјена и допуна. Закона или оперативних рјешења, нарочито након заживљавања финансијског тржишта. У новим својинским односима мијења се улога и положај запослених у предузећу. То намеће нова рјешења у правима запослених по основу рада и другачију улогу акционара у односу на улогу Синдиката. Томе треба прилагођавати нормативна рјешења и праксу, која ће одговарати свим интересним групама и подстицајно дјеловати на остваривање ефикасности пословања предузећа.

Vojislav Jokić

TRADE UNIONS IN ECONOMIC TRANSITION

Summary

The economic transition in Yugoslavia towards a free market economy has started more than 40 years ago, with the introduction and development of self-management. Stimulated by reform, it had certain positive effects in that period, but the scope of these reforms was limited by the character of the system.

A radical transformation of the existing social ownership into other forms of ownership occurred in the early 90-ties with a greater adjustment of the constitutional and legal framework to the market system requirements.

Thus the Trade Union, while accepting the transformation of social ownership as an inevitable process, continues to insist that the achievements in the field of employee rights be preserved, that a greater participation in enterprise ownership and management in the period of ownership transformation prior to their privatization be ensured and that by means of shares of enterprises and the Funds the employees are compensated for the unexercised rights related to contributions to the housing funds and back pays, in conformity with the law and Collective Agreement.

